

Angelika Dončová
**Ľudovít Bazovský és a magyar–cseh–szlovák
kapcsolatok dilemmái**

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA megszűnésétől a 20. század közepéig tartó időszak nagy társadalmi, gazdasági és politikai változásokkal járt. Ezek eredményeként a közép-európai térség lakossága nem egyszer került nehéz helyzetbe. Olyanba, amelyben az állampolgári hovatartozás és a nemzeti identitás ellentéte gyakran instabil, kétértelmű politikai vagy nemzeti orientációt eredményezett.

Ennek példája dr. Ľudovít Bazovský (1872–1958), akinek életpályája különös példáját nyújtja annak az ellentétnek, ami a szlovák nemzeti identitás és a magyarosítás, illetve a hivatalos csehszlovák ideológia és saját nemzete között feszült. Dolgozatunkban egy olyan értelmiségi élettörténetét akarjuk bemutatni, akit a nyilvánosság és a környezete időnként felemelt, és hősként ünnepelt, máskor pedig meg sem értett, sőt elítélt.

Bazovský életútja egyelőre várja monográfiáját. Az eddigi legjobb feldolgozást Roman Holec, a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársa készítette.¹ További rövid biográfiákat találunk a két szlovák életrajzi lexikonban és a Márta Kamasová által készített *Závada 1393–1993* című helytörténeti munkában.² Bazovskýnak és társainak úgymond köztársaság-ellenes összeesküvéséről és bírósági peréről Ján Ďurčanský *Ítéljen a szlovák nyilvánosság* című publikációja számol be.³ E tanulmányban a levéltári források részleges feltárása és az időszakai sajtó alapján adunk képet az életéről, és a szlovák történelemben játszott szerepéről. Helyenként nem lehet megfejtetni tevékenységének mozgatórugóit. Ez részletesebb jövőbeni kutatást igényel részünkről.

¹ HOLEC, 2001. 104–133.

² MINÁČ, 1986, 173., KAMASOVÁ, 1993. 16–17., MAŤOVČÍK, 2002. 638.

³ ĎURČANSKÝ, 1936. 120.

Bazovský 1872-ben született a Nógrád megyei Érújfalun (ma: Závada). Apja gyermekeit szlovák, evangélikus szellemben nevelte és igyekezett a lehető legjobb körülményeket biztosítani fejlődésükhöz. Annak ellenére, hogy otthon cseh könyveket és folyóiratokat olvastak, és az evangélikus egyházban a liturgia nyelve is cseh volt, a Bazovský családban a szlovák nemzeti önállóság eszméje mindig is igen hangsúlyos volt. 11 éves koráig Bazovský egyáltalán nem tudott magyarul, néhány évvel később a környezete viszont már úgy ismerte, mint olyan szónokot, akinek nem volt gondja a magyar nyelvvel.

A rimaszombati protestáns gimnáziumban tanult, de egy évet a késmárki gimnáziumban végzett el.⁴ Diákként nagyon érdekelte a történelem, különösen Magyarországé. Állandó látogatója volt a megyei közgyűléseknek, érdeklődött a politika iránt. A középiskola után tanulmányait a budapesti jogi karon folytatta.⁵ Itt kezdett formálódni politikai gondolkodása. Bazovský ebben az időszakban sokféle ingerrel, különböző nézetekkel találkozott, melyek hatása életének későbbi éveiben is megmutatkozott. Jogi tanulmányai közben nevelőként tevékenykedett a Dunántúlon, ami tanulmányainak pénzügyi fedezetén túl lehetőséget nyújtott neki arra is, hogy magyar arisztokratákat ismerjen meg, akik előtt nem titkolta saját politikai felfogását, nemzeti öntudatát. Nem kétséges, hogy a dualista korszak magyar nemzetiségi politikájának támogatójaként sokkal egyszerűbben érhetett volna el sikereket az élet bármely területén. Ugyan megtanult folyékonyan magyarul beszélni, és gyakran ezt a nyelvet használta nyilvános fellépésein, hivatali ügyei vagy levelezése során is, ám ez nem akadályozta abban, hogy a Nógrád megyei evangélikusok és a szlovák értelmiség más alakjainak hatására – akikkel személyes kapcsolatot tartott – öntudatos szlovákként lépjen fel budapesti tanulmányainak ideje alatt.

Bekapcsolódott a szlovák munkásmozgalomba is, és a munkásgyűlések népszerű szónokaként megmutatkozott szociális érzékenysége. 1895 novemberében a nemzetiségi egyetemisták első kongresszusán szlovák részből ő elnökkölt.⁶

⁴ Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (ALU SNK), sign. 16 B 1, L. Bazovský: Životopisné záznamy [Életrajzi jegyzetek].

⁵ Gimnazistaként Bazovský eredetileg a teológiai karra készült. Néhány nógrádi, öntudatos szlovák hatására azonban mégis arra az elhatározásra jutott, hogy jogász lesz és ügyvédként Losoncon fog tevékenykedni.

⁶ HOLEC, 2001. 105–106.

1899-ben, újdonsült jogi doktorátusával megkezdte tevékenységét ügyvédjelöltként Budapesten, amit később Sopronban, Turócszentmártonban (Martin) és Szenicen (Senica) folytatott.⁷ Ezalatt Bazovský megismerkedett több, politikailag aktív szlovák hazafival is. Találkozott és összebarátkozott a turócszentmártoni szlovák fiatalok képviselőivel,⁸ akikhez hamarosan csatlakozott, világos álláspontot foglalva el ezzel a szlovák politikában.

Neveltetésének és műveltségének köszönhetően jogi tanulmányainak befejezése után nemcsak a jogi szférában, hanem az élet más területein is cselekvési lehetőséget kapott. Aktívan tevékenykedett többek között politikai, gazdasági, újságírói, publicisztikai és egyházi téren.⁹

1900-ban feleségével, Božena Fajnorovával, az ügyvéd és zeneszerző Štefan Fajnor lányával Losoncon telepedett le, a nemzetiségileg vegyes Nógrád megyében, ahol ügyvédi irodát nyitott.¹⁰ Bazovský működési területétől nem a szlovák régió valamelyik északibb részét választotta, ugyanis szükségét érezte

⁷ ALU SNK, sign. 16 B 1, L. Bazovský: Životopisné záznamy.

⁸ A turócszentmártoni konzervatív értelmiséget, mint szlovák politikai tényezőt olyan személyiségek képviselték, mint Svetozár Hurban Vajanský, Jozef Škultéty vagy Ambro Pietor. Ők – ellentétben a hlasistákkal – a sajtóban gyakran ismertették szlovák nemzeti álláspontjukat, és így harcoltak a magyarosítással szemben. Mind Vajanský, mind Škultéty nagy hatással voltak Bazovský nemzeti érzésének és hazafias álláspontjának alakulására.

⁹ Politikai, nemzetépítő és gazdasági tevékenységéről a következő oldalakon teszünk említést. Publicisztikai tevékenységének kezdetei még egyetemi éveibe nyúlnak vissza, amikor a *Národné noviny*-be és a regionális sajtóba, így például a *Losonci Újság*ba vagy a *Felsőnógrád*ba kezdett el írni. Már azoknak az újságoknak és folyóiratoknak a címei is, amelyek közzétek munkáit, bizonyos képet adnak tevékenységének irányáról. Bazovský írásait az említett lapokon kívül a *Losonci Hírlap*, a *Národný denník*, a *Národná jednota*, a *Novohradská stráž*, a *Robotnícke noviny*, a *Slovenský denník*, a *Slovenský týždenník*, a *Slovenský národ*, a *Slovenská vlasť* és a *Slovenský učiteľ* is közölte. Egyházi témájú írásait a *Cirkevné listy* és az *Evanjelický posol spod tatier* című lapok közzétek. A 20. század húszas éveinek végétől az Andrej Hlinka-féle autonómista lapba, a *Slovák*-ba írt. A szlovák nemzet kérdése, az autonómia ügye, nemzeti, gazdasági és szociális kérdések, hazai és világpolitikai események, az oktatás és az evangélikus egyház helyzete voltak azok a témák, melyekkel a sajtóban leggyakrabban foglalkozott. Gazdag publicisztikai tevékenységét a harmincas évekig folytatta, amikor néhány cikke hozzájárult ahhoz, hogy bíróság elé állítsák. Az írást azonban a második világháború végéig tovább folytatta. Mint evangélikus tanító fia zsenge gyermekkorától kezdve részt vett egyháza életében. Csehszlovákia megalakulása után egyházmegyei felügyelő lett Nógrádban. A tisztséget a húszas évek végéig viselte, amikor is politikai tevékenysége miatt az evangélikus egyházi tisztviselők kizárták soraikból.

¹⁰ Štefan Fajnorról (1844–1909) részletesebben lásd: MINÁČ, 1987. 49–50. Bazovskýéknak nyolc gyermekük született.

annak, hogy segítséget nyújtson nemzete azon részének, amely a nemzeti központoktól távolabb él. Gyakran beszélt arról, hogy mennyivel könnyebb a szlovák régió szívében szlovák hazafinak lenni. Abban az időszakban Losoncon nem volt szlovák értelmiség. Visszaemlékezéseiben Bazovský azt írja, hogy amikor a városban letelepedett, mint ügyvéd „a városházán a népszámlálásnál azt mondták rólam, hogy egy értelmiségi hogyan jelölheti meg anyanyelvéként a szlovákot?”¹¹

Ludovít Bazovský gyorsan ismertté vált a nógrádi közönség előtt. Losoncra való megérkezése után ügyvédi munkája mellett sokat tett a régió szlovák népének öntudatosodásáért. A megyében terjesztette a szlovák sajtót, kalendáriumokat, a szlovák nyelv használata mellett agitált, s ezzel ellentétbe került a magyar kormánykörök politikájával. Tevékenységével rendkívüli mértékben magára haragította a Balassagyarmaton székelő ügyvédi kamarát. Az első néhány alkalommal pénzbüntetést kapott, egy cikke miatt pedig hazaárulás vádjával fegyelmi bíróság elé állították, és fél évig nem gyakorolhatta ügyvédi tevékenységét.¹²

1909-ben Bazovský Losoncon pénzintézetet alapított *Všeobecná banka* (Általános Bank) néven, amelynek elnöke is lett. Az alelnöki posztot Štefan Fajnor kapta, az igazgatóság (Ján Klč Mikuščák, Ján Valach, Jozef Nosál, Viliam Paulíny, Dr. Vladimír Fajnor, Matúš Dula, Samo Jurenka, Michal Laciak, Štefan Algöwer, Martin Ďuroš–Kaprál, Ján Jakubec, Dr. Ludovít Medvecký és Samuel Daxner) tagjai között pedig a szlovák politikai, gazdasági és tudományos élet ismert szereplői is helyet kaptak.¹³ Gazdasági szempontból Losonc ebben az időszakban prosperált, és a kortársak „Budapest elővárosaként” emlegették. A frissen alakult bank, főleg szlovák földműves ügyfelekkel, a gazdasági szolgáltatásokon kívül a Monarchia nemzetiségi viszonyairól is nyújtott információkat.

A magyar nyelvű sajtó rögtön a bank megalapítását követően támadást intézett Bazovský ellen. Úgy mutatták be, mint aki gyűlöli a magyarokat, egyike a legveszélyesebb pánszláv bankigazgatóknak, aki a megtévesztett, szegény szlovák nép filléreiből akar javítani rossz anyagi helyzetén.¹⁴ Öt héttel a bank alapítását követően a losonci elit bojkottot hirdetett Bazovský

¹¹ ALU SNK, sign. 105 A 1, L. Bazovský B. S. Timrave [Bazovský Timravának], 1947. 12. 16.

¹² ALU SNK, sign. 33 I 2, obžaloba [vád], 1915. 4. 11.

¹³ Štátny archív v Lučenci (ŠA LC), Pamätná kniha mesta Lučenec, [Losonc emlékkönyve] s. 460., N. N., 1909a. 4.

¹⁴ N. N., 1909a. 4., N. N., 1909b. 4.

ellen falragaszok útján és a helyi sajtó segítségével. Azokat, akik elutasították a bojkottot, és akár csak szóba álltak vele, hazaárulónak tekintették.¹⁵ A helyi kereskedők az abban az időben már ötgyermekes családapának még alapvető élelmiszereket sem mertek eladni. Sokat segítettek ekkor a szlovák evangélikus asszonyok, akik ellátták élelmiszerral a családot.

Bazovskýról ettől kezdve nem vett tudomást a losonci elit: kizárták őt a városi képviselőtestületből. Volt, aki úgy vélte: Bazovský „fekély” a magyar állam testén. Mindezek ellenére továbbra is maradt Losoncon és folytatta munkáját. Azt, hogy ez Bazovský és családja számára nehéz időszak volt, Štefan Janšák elbeszélése erősíti meg. Janšák fiatal diákként ment Losoncra Bazovskýhoz 1909-ben, a zaklatások idején. Beszámolója szerint „*a fiatal ügyvéd olyan támadások célpontja lett, melyeket egy gyengébb idegzetű ember képtelen lett volna elviselni*”. A házát befestették letörölhetetlen festékekkel, különféle szidalmakat és fenyegetéseket írtak rá, otthonának és bankjának az ablakait beverték. Nem is volt érdemes ezt újra beüvegeztetni, mert éjszaka ismét betörték azokat. Téglák, kövek, sár és szemét hullottak bútorral teli szobájába. Bazovský ezekben a napokban csak maga tartózkodott otthon – a felesége és a gyerekei elköltöztek, nehogy történjen velük valami. Otthonának és bankjának beverték az ablakait, háza homlokzatára a következő kifejezéseket és sértéseket írták: „*büdös panszláv, ki vele!*”, „*disznó hazaáruló, akasszátok fel!*”, „*bitang család, gyujtsátok fel a háztetőt!*”¹⁶

Eltkéltsege a nemzetiségi kérdés igazságosabb megoldásáért folytatott harcban ismert volt nemcsak regionális, hanem nemzetközi viszonylatban is. 1910 nyarán részt vett a szláv újságírók IX. kongresszusán Szófiában, ahol elő is adott.¹⁷ Még ugyanabban az évben intenzíven dolgozott a magyarországi nem magyar nemzetek, a szerbek, románok és szlovákok második nemzetiségi kongresszusának újbóli összehívásának az érdekében, melynek – Bazovský elképzelése szerint – követelnie kellett volna a kormányköröktől a nemzetiségi kérdés megoldását. Négy évvel később feladta ezt a tervét. 1914 májusában Budapesten egy szlovák tanácskozáson megalkotottak egy pártok felett álló szervezetet, a Szlovák Nemzeti Tanácsot.

¹⁵ N. N., 1909c. 4.

¹⁶ JANŠÁK, 1973. 168–170.

¹⁷ Bazovský a kongresszusra Svetozár Hurban Vajanský és négy másik szlovák társaságában ment. Bár ez az eredeti terv szerint nem politikai jellegű volt, valójában mégis a politikáról szólt. Egyébiránt Vajanský, aki magát a legelső szlovák újságírónak tartotta, konkurenciát látott Bazovskýban. ALU SNK, sign. 49 B 3, L. Bazovský J. Škultétymu [Bazovský Škultétynek], 1913. 1. 28.

Bazovský ezeken a megbeszéléseken – Karol Kramář és a cseh politikai élet más képviselőinek jelenlétében – a cseh–szlovák együttműködésről azt a nézetet fejtette ki, hogy „*a csehszlovák kölcsönösség nem rossz jelszó és nem rossz törekvés*”.¹⁸ Egyúttal elutasította azt az elképzelést, hogy a szlovákoknak a csehek miatt le kéne mondaniuk szlovákságukról. Megnyilvánulását egyértelműen a szlovák, és nem a csehszlovák nemzeti gondolkodás nyilvánvaló bizonyítékának tekinthetjük.

Bazovský azt mondja emlékirataiban, hogy mint a magyarországi nemzetiségi probléma ismerőjét, néhány hónappal a háború kitörése után az akkori miniszterelnök, Tisza István kérte fel együttműködésre. Állítólag Bazovský nyíltan tájékoztatta a kormányfőt a szlovák követelésekről, amit Tisza írásos formában is kért tőle. Ám a háborús események miatt a nemzetiségi kérdés megoldása nem volt elsőrendű feladat, így Bazovský memorandum formájában előterjesztett javaslatait ad acta tették.¹⁹

1918 májusában a szlovák politikai élet szereplőinek turócszentmártoni találkozóján Bazovský a szlovák politika teendőiről a következőket mondta: „*nekünk szlovákoknak csak egy politikát lehet és szabad követnünk – ez a szláv politika. Mi soha nem mondhatunk le a legközelebbi testvéreinkről, a csehekről. Minél intenzívebben kell keresni a lehetőséget arra, hogy politikánkat összhangba hozzuk az ausztriai szlávok politikájával.*”²⁰ A csehek és szlovákok közös államának megalakulása után Bazovský nagy reményeket fűzött az új, demokratikus köztársasághoz, és hitt a szebb jövőben, konkrétan pedig a cseh–szlovák együttműködésben. Az 1918. október 30-án Turócszentmártonban megalakuló Szlovák Nemzeti Tanács tagja lett, és bekapcsolódott az új állam politikai életébe. A Prágában létrejött forradalmi nemzetgyűlésnek is tagja volt 1918. november 14. és 1919. január 21. között. Itt a külügyi, a szlovák ügyekért

¹⁸ HOLEC, 2001. 116.

¹⁹ ALU SNK, sign. 16 B 1, L. BAZOVSKÝ: Životopisné záznamy. Feljegyzéseiben csak tömören emlékezik meg Tisza István miniszterelnökkel való kapcsolatáról. Mivel idős korában írta, és nem adja meg sem az időt, sem ezen tárgyalások részleteit, nem fogadhatjuk kritika nélkül állításait. A miniszterelnöknél tett látogatásáról elsősorban ott szól, ahol azt írja le, hogyan törekedett elkerülni a világháború alatt a besorozást. Bazovský találkozását Tiszával így 1915 elejére tehetjük, mivel 1915 februárjában kellett volna bevonulnia. Állítólag Bazovskýt Tisza közbenjárására mentették fel a katonai szolgálat alól.

²⁰ ALU SNK, sign. 94 P 1, L. Bazovský predsedníctvu SNS [Bazovský a Szlovák Nemzeti Párt elnökségéhez] 1918. 5. 12.

felelős, a békét előkészítő és a háborús bűnösöket felelősségre vonó bizottság munkájában vett részt.²¹

1918 novemberében tárgyalások kezdődtek a Károlyi-kormány és a csehszlovák fél között. A szlovák régió területeinek a Csehszlovák Köztársaságba való betagozódásáról volt szó, és Milan Hodža mint a csehszlovák kormány megbízottja Károlynak memorandumot küldött a szlovákkérdésnek a modus vivendi alapján történő megoldásáról. Bazovský emlékirataiban említi, hogy részt kívánt venni ezeken a tárgyalásokon. A meghívás azonban akkor jött meg, amikor a magyar Katonatanács golyó általi halálra ítélte, mert az első losonci közgyűlésen nyilvánosan deklarálta Losoncnak és környékének Magyarországtól való elszakadását, és csatlakozását a Csehszlovák Köztársasághoz.

Szlovákiában 1918 után átvették a korábbi magyar közigazgatás szervezetét.²² Az ország a korábbi 16 megyére volt felosztva, amelyeknek meghagyták egykori elnevezéseit is. Minden megyének megvolt a főispánja, akiket 1918 decemberében a Szlovákia igazgatásával megbízott teljhatalmú miniszter, Vavro Šrobár nevezett ki. Az új államban a negyvenhat éves Bazovský lett az első nógrádi főispán, vagyis azon régió feje, amely határhelyzete miatt politikai és gazdasági szempontból a leginstabilabb területek közé tartozott az új köztársaság belső konszolidációjának időszakában.

Bazovský legfontosabb feladata, más főispánokhoz hasonlóan az volt, hogy a megyén belül a helyi államigazgatási szerveket kiépítse, és egy központilag irányított, egységes adminisztratív egységet hozzon létre. Mivel a magyar hivatalnokok és a magyarbarát értelmiségiek Magyarországra távoztak, a szlovák hivatalnokok kevesen voltak, a csehek pedig lassan jöttek, ezért Nógrádban is problémát okozott a hivatali állások betöltése. Bazovský, aki ebben az időben fontos személyiség volt az evangélikus egyházban, a Nógrád megyei közigazgatás megszervezésekor jelentős mértékben támaszkodott a szlovák evangélikus értelmiségre.

²¹ N. N., é. n.

²² A közigazgatás szervezése a két háború közti Szlovákiában három szakaszra tagolódott. Az első 1922 végéig tartott. A lényege a magyar államigazgatás átvételén és a Csehszlovák Köztársaság új körülményeihez való alkalmazásán nyugodott (az 1886: 21. tc. alapján). 1923. január 1-jén lépett életbe a megyei törvény, amely 20 nagymegyére osztotta Csehszlovákia területét, ebből Szlovákiára hat jutott. 1928. július 1-től bevezették az országos rendezést, amely négy területre osztotta a köztársaságot: cseh, morva, szlovák és kárpátaljai vidékre, amelyek járásokra tagozódtak. LIPSCHER, 1966. 244., ŠUCHOVÁ, 2004. 684.

Ennek az életszakasznak a megértéséhez nagy segítséget nyújt azoknak a kaotikus nógrádi viszonyoknak a bemutatása, melyekkel Bazovskýnak főispánként szembe kellett néznie. A háború alatti rossz gazdasági helyzet, a falvak szegénysége, az élelmiszerek és állatok erőszakos rekvirálása a hadsereg számára, amit a jegyző, a hivatalnokok és zsandárok hajtottak végre, ahhoz vezettek, hogy a nép elűzte a jegyzőket, zsandárokat, néhol a tanítókat, papokat, kocsmárosokat és az államhatalom más helyi képviselőit is. Emellett a magyar hadsereg jelenléte is fokozta a nehézségeket a kezdeti időkben.

A csehszlovák hadsereg bevonulása után Bazovský a város katonai parancsnokával együtt határozottan intézkedett. Először felhívást adott ki, hogy a magyar cégtáblákat szlovák nyelvűekkel cseréljék fel, a polgárok a házaikra szlovák zászlókat függeszsenek ki. Ezzel az intézkedéssel sokakat magára haragított, és rendkívül nagy felháborodást, valamint közvetlenül a személyére irányuló ellenállást váltott ki. A város katonai parancsnokának, Gambi ezredesnek a rendelete ellenére, mely szerint a lakosságnak mindennemű fegyvert be kell szolgáltatnia, Losoncon a lakosság 1919 januárjának közepén fellázadt, mivel elhitte a Csehszlovákia megszűnéséről szóló híreket.²³

Bazovský intézkedéseit a megyében ellenállással fogadták. A csehszlovák katonaság bevonulásával a feszültség a déli határ mentén nem csillapodott. Április folyamán Csehszlovákia és a Tanácsköztársaság között katonai konfliktus alakult ki. Május-június fordulóján a magyar Vörös Hadsereg északi hadjárata során Nógrád megye is magyar kézre került. Mindez körülbelül egy hónapig tartott és jelentős károkat okozott: megszűnt a vagyonbiztonság, a harcok pedig mindkét oldalon nagy emberveszteséggel jártak.

Az államfordulatot követően több községben is népgyűlésekre került sor, melyeken Bazovský is felszólalt. Arról beszélt, hogy valójában mit is jelent a fordulat a szlovákok számára, és elmondta véleményét a politikai, kulturális és gazdasági változások jelentőségéről. A főispán kötelességei közé tartozott, hogy a néppel is érintkezzen, és rendszeresen küldjön jelentést a Szlovákiáért felelős teljhatalmú miniszternek a megyében zajló eseményekről azon irányelvek szellemében, amelyeket 1919 áprilisában terjesztett elő a refe-

²³ A losonci incidenst követően, amelyben egy asszony és két katona sebesült meg, a katonai parancsnokság internálta a felbujtókat. A szlovák nyelvű feliratok mellett a nógrádi szlovákok a losonci Kossuth szobor eltávolítását is követelték. N. N., 1919a. 3., N. N., 1919b. 1., N. N., 1919c. 2.

rensek, főispánok és a Csehszlovák Nemzetgyűlés szlovák tagjainak tanácskozásán.²⁴

Bazovský az új piacok keresése és kereskedelmi kapcsolatok kialakítása érdekében a prágai kormányhoz fordult, hogy az javítsa és fejlessze a régió infrastruktúráját. Csehszlovákia megalakulása Losonc gazdasági fejlődését erősen visszafogta, mivel az új határok a történelmi Nógrádot megosztották Magyarország és Csehszlovákia között. Losoncon és környékén több gyár is megszűnt. Az államfordulat előtt a város egész gazdasága Budapest felé „tájékozódott”, hiszen a főbb közlekedési- és vasútvonalak Magyarország fővárosával kötötték össze Losoncot. 1918-at követően azonban megszakadtak a kereskedelmi kapcsolatok Losonc és Budapest, illetve más magyarországi városok között.

Balassagyarmat, Nógrád megye korábbi székhelye – jelentős számú szlovák lakossággal – a határ másik oldalán maradt. Ezzel befejeződött a nógrádi vezető szerepért folyó rivalizálás Balassagyarmat és Losonc között. Utóbbi most vezető pozícióba, regionális centrumhelyezetbe került Nógrád megye Csehszlovákiához tartozó részén. Bazovský megértette, hogy új piacokra, új kereskedelmi kapcsolatokra és új közlekedési útvonalakra van szükség.

1919-ben a főispáni hivatal engedélyezte az áruforgalmat Csehszlovákia és Magyarország között. Két évvel később Bazovskýt emiatt meggyanúsították, hogy hivatali helyzetével visszaélve nem a köz, hanem a saját érdekében cselekedett. A bíróság bizonyíték hiányában később felmentette.²⁵ Bazovský ugyanis nem várt a Beszerzési Hivatal engedélyére, hanem a Vörös Hadsereg visszavonulását követően saját kezdeményezéséből azonnal lépéseket tett a nógrádi régió ellátásához hiányzó gabonaneműk és más nyersanyagok biztosítására. Ez a cukor, bor és fa kivitelét jelentette, míg a magyar fél cserébe a salgótarjáni bányákból szenet, gyapjút és a füleki zománcgyár számára bádogot szállított.

Bazovskýnak mint szlovák értelmiséginek és a világháború előtti öntudatos szlováknak, nem volt közömbös a szlovák nyelvű oktatás és nevelés ügye. Amikor 1919 márciusában, Losoncon megnyílt az első szlovák iskola,

²⁴ LIPSCHER, 1966. 32. – A szlovák főispánok és követek pozsonyi tanácskozására 1919. április 11. és 13. között került sor. Ezen a tanácskozáson a kormány kifejtette, hogy milyen állapotban van Szlovákia, és Vavro Šrobár felszólította a főispánokat, hogy „*minél szorosabb kapcsolatot tartsanak a néppel, hogy lássák, hol fáj és mi hiányzik*”. (N. N., 1919d. 2.)

²⁵ Štátny archív v Bratislave (ŠA BA), f. Krajský súd v Bratislave [Pozsonyi járási bíróság] (KS BA) 1549/21.

egy koedukált reáliskola, felhívta a szlovák lakosságot, hogy gyerekeiket a lehető legnagyobb számban küldjék ebbe az intézménybe.²⁶

Ludovít Bazovskýnak a cseh és szlovák nemzethez fűződő kapcsolatát az a főispáni álláspont is plasztikusan ábrázolja, amelyet a Nógrád megyei tanfelügyelői poszt betöltésének kérdésében képviselt 1919-ben. Ez év augusztusának közepén ugyanis nem fogadta el Daniel Bodický lemondását. Bazovský rendkívül lojális és törekvő szlovák hazafinak, a nógrádi szlovák iskolahálózat kiépítésében játszott szerepe miatt pedig értékes munkatársnak tartotta őt. Annak ellenére, hogy elfogadta, és üdvözölte a cseh tanárok érkezését, közbenjárt a kormánynál, hogy a szlovák–magyar nyelvhatáron felügyelőnek egy öntudatos szlovákot nevezzenek ki, aki emellett magyarul is tud.²⁷ A cseh–magyar–szlovák érdekek ütközőpontjában is elsősorban annak a vidéknek a speciális érdekeire helyezte a hangsúlyt, amit irányított. Főispáni hivatalából – saját kérésére – 1920. március 5-én Vavro Šrobár, a Szlovákiáért felelős teljhatalmú miniszter mentette fel.

Bazovský kezdetben azt remélte, hogy az új államban a csehek és szlovákok közötti feszültség csak ideiglenes lesz. Rövidesen számára is világossá vált, hogy optimizmusa indokolatlan volt. Látta, hogy a szlovákok egyenrangúságával kapcsolatos elképzelései az új köztársaságban távolról sem valósulnak meg. Nem tudta, és nem is akarta elfogadni a csehszlovák nemzet koncepcióját, amit az ország 1920-as alkotmánya magában foglalt. A legfontosabb, Bazovský-ban csalódást keltő, megoldatlan problémák a Csehország és Szlovákia közötti gazdasági különbségek kérdése, a köztársaság két felében megvalósuló beruházások eltérő mértéke és a szlovák ipar leépítésének vélelme voltak. Ezen konfliktusok miatt kezdett megváltozni politikai orientációja és fokozatosan csehellenes álláspontra helyezkedett.

A köztársaság politikájával kapcsolatos elégedetlenségének mindinkább hangot adott. A lapok már 1920-ban is elutasították néhány cikkét, amelyekben Šrobárt kritizálta. Feltételezhető, hogy a húszas évek közepéig nem a cseh–szlovák kapcsolat lazítására, hanem csupán a viszony megjavítására törekedett. Még 1923-ban, a Matica slovenská alapításának hatvanadik évfordulója alkalmából is centralistaként lépett fel és nyilvánosan hangsúlyozta: eljött az idő, hogy a szlovák és cseh nemzet a látszólagos félreértések ellenére megértse egymást, hogy felemelje a közös hazát.²⁸ A rákövetkező években

²⁶ N. N., 1919e. 2.

²⁷ N. N., 1919f. 1.

²⁸ [Bazovský], 1923. 1–2.

azonban feladta a centralista meggyőződését, már nem a csehszlovák együttműködés kívánta erősíteni, hanem a szlovák autonómiát szorgalmazta. Azzal fordult a szlovák autonomista pártok képviselőihez, hogy ne tartsanak kapcsolatot a cseh politikai pártokkal, mert a csehekkel való együttműködés esetén a távoli jövőbe tolódna a döntés Szlovákia autonómiájáról. Személy szerint azonban az úgymond nagypolitikában sem szándékozott részt venni. Amikor 1926 januárjában a Szlovák Nemzeti Párttól azt az ajánlatot kapta, hogy vegyen részt a parlamenti munkában, a javaslatot elutasította. Ezt csak akkor tartotta volna hasznosnak, ha lett volna a parlamentben legalább 2–3 ember, akik *„az eszüket, a szívüket és a nemzetük iránt érzett szeretetüket a szlovák népnek ajánlanák”*.²⁹

Mikor a Csehszlovák Köztársaság tízéves fennállását ünnepelte, Bazovský már egyik élharcosa volt a Szlovákia autonómiájáért folytatott küzdelemnek. Újságcikkeivel, különféle körözüvényeivel, a politikai beszédeivel meglehetősen élesen fejezte ki elégedetlenségét a prágai kormány szlovákiai politikájával szemben. Szlovákia önrendelkezésében látta az egyetlen lehetőséget a cseh befolyás növekedésének a megakadályozására, amely csak elmélyítette a szegénységet. 1929-ben egyetértett Vojtech Tuka³⁰ *„vacuum iuris”*-ről szóló nézeteivel, vagyis azzal, hogy tíz év után Szlovákia jog szerint megszűnt Csehszlovákia része lenni, és módjában áll döntenie saját sorsáról. A Tuka-per számára Szlovákia autonómiája elleni támadásnak számított, amelyet azzal a céllal folytattak, hogy teljesen diszkreditálják és felszámolják az autonomista mozgalmat. Az egész pert Prága politikai eszközének tekintette, mellyel el kívánta hallgattatni a szlovákokat, és érzékeltetni akarta, hogy nem ismeri el a szlovák nemzet létezését. Az emlékezetes perben tett vallomása miatt elvesztette környezete bizalmát és támogatását, végül még felmentették az evangélikus egyházban betöltött funkcióiból is.

²⁹ ALU SNK, sign. 45 B 13, L. Bazovský neznámému [Bazovský ismeretlennek] 1926. 1. 24.

³⁰ A *Slovák* című, Andrej Hlinka által szerkesztett szlovák autonomista napilapban 1928. január 1-én jelent meg Vojtech Tuka cikke *A túrócszentmártoni deklaráció tizedik évében* címmel. Tuka abból a feltételezésből indult ki, hogy az 1918. október 30-i túrócszentmártoni deklarációnak volt egy titkos záradéka, mely szerint a szlovákok a csehekhez 1918-ban csak tíz évre csatlakoztak. E szerint 1928. október 30-tól Szlovákia már nem Csehszlovákia része, előáll a *„vacuum iuris”* állapota, és Szlovákia sorsáról csak Szlovákia képviselői dönthetnek. Az említett cikk alapján Vojtech Tuka ellen pert indítottak, melyben hazaárulással vádolták meg, és azzal, hogy Magyarország kéme. Tukát 1929. október 5-én 15 év börtönbüntetésre ítélték.

Természetesen ez a tény csak megerősítette Bazovskýt eltökéltségét a Szlovákia autonómiájáért folytatott küzdelemben. Egyik röpiratában, ami *A Hlinka Néppárt és a Szlovák Nemzeti Párt figyelmébe. Körlevél helyett* címmel jelent meg 1933-ban, és legradikálisabb írásainak egyike, kifejtette a csehszlovák politikával való elégedetlenségének okait is. A köztársaság 14 éves fennállása után azzal vádolta a cseheket, hogy ezalatt az idő alatt a szlovák nemzetet és egész Szlovákiát koldussá tették, megfosztották iparától, tízmilliárdokkal gazdagították saját, cseh nemzetüket, félrevezették a szlovákokat és az amerikai emigrációt, a turócszentmártoni deklaráció meghamisításával pedig a versailles-i békekonferenciát, valamint a világ közvéleményét is. Azt kívánta a cseh nemzettől, hogy az államfordulat óta okozott valamennyi kárt térítse meg.³¹ Nyilatkozataiban gyakran kritizálta a cseh-szlovák kapcsolatokat ilyen vagy hasonló tartalmú kijelentéseivel: „Szlovákiában van 260 000 csehünk, akik a szlovák nép rovására élősködnek. A csehek 25 politikai pártot hoztak ide Szlovákiába, hogy ezzel elszakítsanak minket egymástól. Állunk a szakadék szélén, és szétporlik minden – a szlovákok napról napra szegényebbek és nyomorúságosabbak. A szlovák vezető politikusok ártnak Szlovákiának – a csehszlovák politikát Szlovákia rovására érvényesítik.”³²

1933 júliusának végén, a revizionista gondolat, illetve a Párizs környéki békék és az államhatárok megváltoztatására irányuló törekvések erősödésének időszakában a *Národné noviny*-ben Bazovskýnak megjelent egy cikke *Megjegyzések a békeszerződés revíziójához* címmel.³³ Ebben gazdasági érveket sorakoztatott fel a közép- és kelet-európai békeszerződések revíziója mellett. Álláspontja szerint a békeszerződés életbelépése miatt lett a gazdasági helyzet rendkívül rossz a Duna-medencében. „*Immár nyilvánvaló, hogy a békeszerződés revíziója kategorikus parancs.*” Bazovský szerint Szlovákiának nem kell tiltakoznia a revizionista törekvések ellen. Eljött az idő, amikor a szlovákoknak maguknak kell foglalkozniuk nemzetük sorsával, és nem szabad megengedniük, hogy a szlovák nemzet, Szlovákia vagy annak csak egy része is bármiféle alku tárgya legyen. A revíziót, amiről Bazovský beszélt, a prágai hivatalos politikai körök a magyar revizionista politika egyik irányzatának tekintették, amely a versailles-i békerendszer megváltoztatását kívánta. Bazovský és a két világháború közötti magyar revizionizmus esetleges együttműködése ma még nem tisztázott.

³¹ Štátny archív v Bratislave (ŠA BA), f. KS BA, Tk XIX 2230/33, 189.

³² ŠA BA, f. KS BA, Tk XIX 2230/33, 159.

³³ BAZOVSKÝ, 1933.

Bazovský törekvései a harmincas évek elején, bár csaknem teljesen eredménytelennek bizonyultak tettekben, a szlovák autonomista pártok aktivizálásában is megnyilvánultak. 1933-ban Besztercebányán több szövetségesével együtt megalakította a Szlovák Nemzeti Tanácsot, amely a szlovák nép és Szlovákia gazdasági és kulturális érdekeinek védelmét tartotta céljának. A programban foglaltak szerint „*Szlovákiának szabadnak kell lennie a csehszlovák köztársaság keretein belül*”.³⁴ A Szlovák Nemzeti Tanács maga kívánta képviselni a szlovák érdekeket a nemzetközi fórumokon is. Ezzel Bazovský annyira magára haragította a prágai vezetést, hogy őt és szövetségeseit köztársaság elleni összeskűvéssel vádolták meg és bíróság elé állították. Hazaárulóként állították a közvélemény elé, és azzal gyanúsították, hogy együttműködött a revisionista mozgalom képviselőivel, mindenekelőtt Jehlička professzorzal.³⁵

A bírósági jegyzőkönyvből az derül ki, hogy a védekezése során Bazovský elutasította, hogy terjesztője lenne annak a gondolatnak, miszerint Szlovákiát a csehek és magyarok között osszák föl. Hangsúlyozta továbbá, hogy a szlovákok sorsáról csak maguk a szlovákok dönthetnek. Bazovský és társai pere évekig húzódott. A pozsonyi bíróság 1935. december 16-án különös ítéletet hozott. Dr. Anton Pavlíček besztercebányai ügyvédet és Pavel Németh rozsonyói gimnáziumi tanárt mondták ki bűnösnek, akik 1933 augusztusában az ítélet szerint a besztercebányai gyűlésen államellenes gondolatok kitervelésében együttműködtek Bazovskýval. Mindketten egy év börtönbüntetést és hároméves közügyektől való eltiltást kaptak, a többi vádlottat pedig – köztük magát Bazovskýt is – a bíróság felmentette. A per 1938 áprilisában, egy hónappal az Anschluss után fejeződött be, amikor az autonomista mozgalom kezdett Szlovákiában megerősödni.

Néhány hónappal később, a bécsi döntés után, amikor Szlovákia elvesztette déli területeit, Bazovský mint losonci lakos magyar állampolgár lett. Kérdéses, hogy milyen mértékben érezte magát Magyarország polgárának, milyen mértékben alkalmazkodott a közép-európai politikai és földrajzi változásokhoz. Az a feltevés viszont, hogy Bazovský a második világháború

³⁴ ĎURČANSKÝ, 1936. 7.

³⁵ František Jehlička professzor Genfben egy memorandumot terjesztett a Népszövetség elé, amely a szlovákok nevében a trianoni békeszerződés revízióját és Szlovákia Magyarországhoz történő csatlakozását kívánta. Előadó körútján, 1933 őszén tervei támogatásához meg akarta nyerni Nagy-Britanniát is. Bazovský válaszában elutasította, hogy támogatná Jehlička szándékát, és „eladná” a szlovákokat a magyaroknak. ŠA BA, f. KS BA, Tk X 2230/33, 444.

alatt besúgóként a magyar kormánykörök szolgálatában állt, a nemrég előkerült levéltári források alapján beigazolódott.³⁶

Az új haza nem lelkesedett Bazovský tevékenységéért. Tény, hogy Magyarországon nem felejtették el az első világháború előtti szlovák nemzeti tevékenységét, ami megnehezítette a helyzetét. 1939 márciusában az ügyvédi kamara nem hagyta jóvá felvételét, amit „pánszláv” múltjával, cseh főispáni tevékenységével és a csehszlovák megszállás után a losonci magyarokkal szemben tanúsított viselkedésével indokolt.³⁷ 1944 végén feleségével együtt elköltözött Losoncra. Új otthont nyolc gyereke egyikénél, a Liptó megyei Lubochrán élő (egyetlen) lányánál talált, akinél élete utolsó szakaszát töltötte. Bazovský a második világháború idejére szlovák radikálisból, publicistából, evangélikus egyházi személyből és politikusból kiégett emberré vált, akinek szava úgyszólván semmit sem számított. 1958-ban hunyt el.

Bazovský politikai profilja nem egyhangú: élete során többször változtatta politikai pártállását. Néhány kortársa olyan embernek tartotta, aki a politikai nézeteit aszerint módosítja, hogy honnan húzhat nagyobb hasznot. Nehéz eldönteni, hogy vajon igaza volt-e kritizálóinak, Bazovský következetesen gondolkodott-e? Magát saját szlovák nemzete és más közép-európai nemzetek meg nem értett hívének tartotta. Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában a kormánykörök pánszlávnak vélték, aki nem feltétlen híve hazájának. Csehszlovákia nehéz belső konszolidációjának hónapjaiban azért nem becsülték, mert a centralizáló politika helyi képviselőjét látták benne, később pedig a csehszlovák együttműködéstől való eltávolodása, az autonomista mozgalomban való részvétele miatt okoztak neki számos kellemetlenséget. A második világháború alatti tevékenysége miatt néhol kémkedéssel, hazaárulással, magyar orientációval vádolták.

Fordította: Vesztróczy Zsolt

³⁶ Néhány magyar történész, mint például Tilkovszky Lóránt Bazovskýt a magyar kormány szlovák informátorának tartotta. Részletesebben lásd: TILKOVSZKY, 1972. 224. A kézirat lezárása után olyan forrásokra találtunk, melyek bizonyítják Bazovsky kapcsolatait a magyar politika körökkel a bécsi döntés utáni időszakban. Példa erre Bazovsky jelentése, melyet 1939 márciusában Pataky Tibor államtitkárnak küldött vagy Teleki Pálnak írott levele 1939 júniusából. (MOL Külügyminisztérium K 64, 65. tétel, 389/1939 – Bazovsky Lajos jelentése Losoncra és K 28 Miniszterelnökség, 15. csomó, 58. tétel, 17 836/1939 – Bazovsky Lajos levele)

³⁷ ALU SNK, sign. L. Bazovský B. S. Timrave z 16. 12. 1947.

Štúdia sa zameriava na objasnenie osudov, národného cítenia, vlasteneckých postojov osobnosti dr. Ludovíta Bazovského (1872–1958), obyvateľa stredoeurópskeho regiónu, ako príslušníka viacerých štátnych zriadení. Priblížením jeho života a názorov sleduje vzťah jedného Slováka k vlastnému národu ako aj k susednému maďarskému a českému národu v konfliktných situáciách konca 19. a prvej polovice 20. storočia. Všíma si jeho politickú a zároveň národnú orientáciu a spor medzi vlasteneckým cítením voči Rakúsko-uhorskej monarchii a ČSR, teda štátnym útvarom, v ktorých prežil väčšinu svojho života. Paralelne so zmenami jeho nejednoznačnej politickej orientácie a štátnej príslušnosti analyzuje Bazovského vlastenecké cítenie a vplyv celospoločenských, štátoporných, politických a hospodárskych zmien na charakter jeho národnej identity a vlastenectva. V chronologickej postupnosti približuje vzťah tohoto Slováka k uhorskej vlasti a jej politike voči slovenskému národu, k spolužitiu Čechov a Slovákov v ČSR a k jeho národnému správaniu sa počas druhej svetovej vojny. Tým naznačuje zložitosť dôsledkov zmien štátnej príslušnosti a s ňou súvisiace dilemy v maďarsko-česko-slovenských vzťahoch do polovice 20. storočia.

Felhasznált irodalom és rövidítések

ALU SNK – Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine

MOL – Magyar Országos Levéltár, Budapest

ŠA BA – Štátny archív v Bratislave

ŠA LC – Štátny archív v Lučenci

BAZOVSKÝ

- 1923 [BAZOVSKÝ, Ludovít]: Predslov, ktorý predniesol L. Bazovský na slávnostnom večierku odboru Matice slovenskej v Lučenci pri príležitosti pamiatky 60. výročia jej pamiatky. In: *Slovenská národná jednota*, III. 1923. 2. 22. č. 8. 1–2.
- 1933 BAZOVSKÝ, Ludovít: Poznámky k revízii mierových smlúv. In: *Národné noviny*, 64, 1933. 7. 29. č. 84. 1.

ĎURČANSKÝ

- 1936 ĎURČANSKÝ, Ján: *Nech súdi slovenská verejnosť*. Bratislava, „Únia“, 1936.

HOLEC

- 2001 HOLEC, Roman: V zákrutách politiky. In: *Zabudnuté osudy*. Martin, Matica slovenská, 2001. 104–133.

JANŠÁK

- 1973 JANŠÁK, Štefan: *Posledný suplikant*. Bratislava, Tatran, 1973.

KAMASOVÁ

- 1993 KAMASOVÁ, Marta: *Závada 1393–1993. 600 rokov od prvej písomnej zmienky*. Veľký Krtíš, Mestské kultúrne stredisko, 1993.

LIPSCHER

- 1966 LIPSCHER, Ladislav: *K vývinu politickej správy na slovensku v rokoch 1918–1938*. Bratislava, SAV, 1966.

MAŤOVČÍK

- 2002 MAŤOVČÍK, Augustín (red.): *Biografický lexikón. Slovenska I., A–B*. Martin, Národný biografický ústav SNK, 2002.

MINÁČ

- 1986 MINÁČ, Vladimír: *Slovenský biografický slovník*. I. zváz. Martin, Matica slovenská, 1986.
- 1987 MINÁČ, Vladimír: *Slovenský biografický slovník*. II. zváz. Martin, Matica slovenská, 1987.

N. N.

- 1909a N. N.: Új bank Losoncon. In: *Losonczy Ujság*, 1909. 4. (1909. március) 9. sz. 4.

N. N.

- 1909b N. N.: A népjog Bazovszky számára. In: *Losonczy Ujság*, 4. (1909. március 25.) 12. sz. 4.

N. N.

- 1909c N. N.: A Bazovszky bojkott. In: *Losonczy Ujság*, 4. (1909. április 22.) 16. sz. 4.

- N. N.
1919a N. N.: Z Lučenca. In: *Slovenský Denník*, 2. (1919. január 17.) č. 13. 3.
- N. N.
1919b N. N.: Vzburá v Lučenci. In: *Slovenský Denník*, 2. (1919. január 19.) č. 15. 1.
- N. N.
1919c N. N.: Čo sa dialo v Lučenci. In: *Slovenský Denník*, 2. (1919. január 24.) č. 19. 2.
- N. N.
1919d N. N.: Z porady slovenských županov a poslancov v Bratislave. In: *Slovenská Vlasť*, 1. (1919. április 18.) č. 1. 2.
- N. N.
1919e N. N.: Slovenská škola v Lučenci. In: *Slovenský Denník*, 2. (1919. március. 7.) č. 44. 2.
- N. N.
1919f N. N.: Verejné upozornenie – vyhlásenie. In: *Národné Noviny*, 50. (1919. augusztus 20.) č. 190. 1.
- N. N.
é. n. N. N.: *Národní shromáždění československé. 1918–1920. Jmenný rejstřík.* [www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/rejstrik/jmenny/ba.htm] 2007. február 5.

ŠUCHOVÁ

- 2004 ŠUCHOVÁ, Xénia: Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike, In: *Slovensko v Československu*. Bratislava, Veda, 2004.

TILKOVŠZKY

- 1972 TILKOVŠZKY, Lóránt: *Južné Slovensko v rokoch 1938–1945*. Bratislava, SAV, 1972.